

بایگاه اطلاعات علمی

معاونت پژوهش و فن آوری

به نام خدا

مشور اخلاق پژوهش

بیارای از خداوند سبحان و اعتماد به این که عالم محضر خداست و به پاس داشت مقام بلند دانش و پژوهش و نظریه اهمیت جایگاه دانشگاه در اعتلای فرهنگ و تمدن بشری، ماد انشویان و اعضاء هیات علمی و اعضاء هیات دانشگاه آزاد اسلامی متعهد می گردیم اصول زیر را در انجام فعالیت های پژوهشی مد نظر قرار داده و از آن تخلفی نکنیم:

- ۱- اصل حقیقت جویی: تلاش در راستای پی جویی حقیقت و وفاداری به آن و دوری از هرگونه پنهان سازی حقیقت.
- ۲- اصل رعایت حقوق: التزام به رعایت کامل حقوق پژوهشگران و پژوهشگران (انسان، حیوان و نبات) و سایر صاحبان حق.
- ۳- اصل مالکیت مادی و معنوی: تعهد به رعایت کامل حقوق مادی و معنوی دانشگاه و کلیه بکاران پژوهش.
- ۴- اصل منافع ملی: تعهد به رعایت مصالح ملی و در نظر داشتن به پیشبرد و توسعه کشور در کلیه مراحل پژوهش.
- ۵- اصل رعایت انصاف و امانت: تعهد به اجتناب از هرگونه جانب داری غیر علمی و حفاظت از اموال تجزینات و منابع در اختیار.
- ۶- اصل رازداری: تعهد به صیانت از اسرار و اطلاعات محرمانه افراد، سازمان و کشور و کلیه افراد و نهاد های مرتبط با تحقیق.
- ۷- اصل احترام: تعهد به رعایت حریم ها و حرمت ها در انجام تحقیقات و رعایت جانب تقد و خودداری از هرگونه حرمت شکنی.
- ۸- اصل ترویج: تعهد به رواج دانش و اشناء نتایج تحقیقات و انتقال آن به بکاران علمی و دانشجویان به غیر از مواردی که منع قانونی دارد.
- ۹- اصل برانست: التزام به برانست جویی از هرگونه رفتار غیر حرفه ای و اعلام موضع نسبت به کسانی که حوزه علم و پژوهش را به شبهه های غیر علمی می آلاینند.

واحد صفادشت

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب یاسر نوربخش دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد ناپیوسته در رشته حقوق عمومی که در تاریخ ۹۷/۱۱/۴ از پایان نامه خود تحت عنوان مقایسه نهاد مالیات در نظام حقوق مالیه عرفی و اسلامی با کسب نمره ۱۴ و درجه خوب دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم .

۱) این پایان نامه حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه ، کتاب ، مقاله و...) استفاده نموده ام ، مطابق ضوابط و رویه موجود ، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده ام.

۲) این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح ، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است .

۳) چنانچه بعد از فراغت از تحصیل ، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب ، ثبت اختراع و... از این پایان نامه داشته باشم ، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم .

۴) چنانچه در هر مقطعی زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود ، عواقب ناشی از آن را می پذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت .

نام و نام خانوادگی

یاسر نوربخش

تاریخ و امضاء

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد صفادشت

دانشکده علوم انسانی، گروه حقوق

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

گرایش: عمومی

عنوان:

مقایسه نهاد مالیات در نظام حقوق مالیه عرفی و اسلامی

استاد راهنما

دکتر مهدی فلاح

نگارنده

یاسر نوربخش

زمستان ۱۳۹۷

شکر و قدردانی

باسپاس از پروردگارم که راه را از سیراهمبزه ساخت.

باسپاس از استادم جناب آقای دکتر مهدی فلاح که در طی آخرین پله دست مرا گرفت.

باسپاس از همه اساتیدم که هر کدام جمله ای از داستان را هم بودند.

و با سپاس از دوستانم که چراغ خاطراتم را برافروختند.

تقدیم به:

به پدرم،

کوهی استوار و حامی من در طول تمام زندگی

به مادرم،

به سنگ صبوری که الفبای زندگی را به من آموخت

فهرست مطالب

شماره صفحه	عنوان	چکیده
۱		
۲	فصل اول : کلیات	۱
۳	۱-۱ مقدمه	
۴	۲-۱ بیان مساله	
۵	۳-۱ سوالات تحقیق	
۵	۴-۱ فرضیه های تحقیق	
۶	۵-۱ سوابق تحقیق	
۸	۶-۱ جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق	
۸	۷-۱ اهداف مشخص تحقیق	
۹	۸-۱ ضرورت های انجام تحقیق	
۹	۹-۱ روش تحقیق	
۹	۱۰-۱ روش گرد آوری اطلاعات	
۱۰	فصل دوم: نهاد مالی دولت اسلامی	۲
۱۱	۱-۲ مبحث اول: مفهوم مالیات	
۱۱	۱-۱-۲ گفتار اول: مفهوم اقتصادی مالیات	
۱۲	۲-۱-۲ گفتار دوم: مفهوم حقوقی مالیات	
۱۴	۳-۱-۲ گفتار سوم: تمایز مالیات و نهادهای مالی مشابه	
۲۰	۲-۲ مبحث دوم: ضرورت و اهداف وضع مالیات	
۲۲	۳-۲ مبحث سوم: پیشینه مالیات	
۲۲	۱-۳-۲ گفتار اول: پیشینه مالیات در جهان	
۲۷	۲-۳-۲ گفتار دوم: پیشینه تاریخی رسیدگی مالیاتی در ایران	
۳۴	۴-۲ مبحث چهارم: مالیات در نگاه اندیشه‌وران اسلامی	
۳۶	۵-۲ مبحث پنجم: مالیات در دوران صدر اسلام	
۳۶	۱-۵-۲ گفتار اول: در زمان حکومت پیامبر اکرم (ص)	
۳۶	۲-۵-۲ گفتار دوم: در زمان حکومت امام علی (ع)	

۳۶	.....	2-5-3 گفتار سوم: مالیات در دوران فعلی حکومت اسلامی
۳۷	.....	۶-۲ مبحث ششم: انواع مالیات
۳۹	.....	۷-۲ خلاصه
۴۰	.....	۳ فصل سوم: نهاد خمس و زکات در متون فقهی
۴۱	.....	۱-۳ مبحث اول: اهداف، وظایف و اصول مالیات
۴۱	.....	۱-۳-۱ گفتار اول: اهداف و وظایف مالیات
۴۲	.....	۱-۳-۲ گفتار دوم: اصول مالیات
۵۰	.....	۲-۳ مبحث دوم: ویژگیهای مالیات در اسلام
۵۲	.....	۳-۳ مبحث سوم: ویژگی های یک نظام مالیاتی مطلوب
۵۴	.....	۴-۳ مبحث چهارم: مبانی نظری نظام درآمد عمومی دولت اسلامی
۵۹	.....	۵-۳ خلاصه
۶۱	.....	4 فصل چهارم: تفاوت مالیات عرفی و خمس و زکات (مالیات اسلامی)
۶۲	.....	۱-۴ مبحث اول: اقتدارات و اختیارات دستگاه مالیاتی
۶۲	.....	۱-۴-۱ گفتار اول: اقتدارات و اختیارات دستگاه مالیاتی در مرحله تشخیص مالیات
۶۶	.....	۱-۴-۲ گفتار دوم: اقتدارات و اختیارات دستگاه مالیاتی در مرحله وصول مالیات
۷۰	.....	۲-۴ مبحث دوم: اصول نظام درآمد عمومی اسلامی
۷۱	.....	۳-۴ مبحث سوم: اصول مالیات ستانی نظام مالی عمومی اسلامی
۷۱	.....	۱-۳-۴ گفتار اول: رعایت اعتماد عمومی
۷۲	.....	۲-۳-۴ گفتار دوم: اغماض، تغافل و تسامح عمومی
۷۳	.....	۳-۳-۴ گفتار سوم: برخورد کریمانه
۷۴	.....	۴-۳-۴ گفتار چهارم: ترویج روحیه انفاق در پرداخت و حرص نزدن در جمع آوری وجوه
۷۶	.....	۵-۳-۴ گفتار پنجم: عدالت
۸۱	.....	۶-۳-۴ گفتار ششم: موافقت با دین
۸۱	.....	۷-۳-۴ گفتار هفتم: ترکیب بهینه درآمد مالیاتی حداقلی با سایر درآمدهای دولت اسلامی
۸۲	.....	۴-۴ مبحث چهارم: منابع مالیه عمومی در اسلام
۸۲	.....	۱-۴-۴ گفتار اول: زکات
۸۵	.....	۲-۴-۴ گفتار دوم: خمس
۸۸	.....	۳-۴-۴ گفتار سوم: جزیه
۸۸	.....	۴-۴-۴ گفتار چهارم: خراج

۴-۴-۵ گفتار پنجم: انفال و فیه	۸۱
۴-۵ مبحث پنجم: تفاوت مالیات های اسلامی با مالیات های حکومتی	۸۹
۴-۶ مبحث ششم: تقارن و تقابل مالیات شرعی و قانونی	۹۵
۴-۷ مبحث هفتم: ادله مشروعیت مالیاتهای قانونی	۹۶
۴-۸ مبحث هشتم: دیدگاه های موافق و مخالف اخذ مالیات	۹۷
۴-۱-۱ گفتار اول: دیدگاه مخالف	۹۷
۴-۱-۲ گفتار دوم: دیدگاه موافق	۹۸
۴-۹ خلاصه	۹۹
۵ فصل پنجم: نتیجه گیری و پیشنهادات	۱۰۰
۵-۱ نتایج	۱۰۱

چکیده

مالیات به عنوان ابزاری قدرتمند در اختیار سیاستمداران و دولت مردان جهت پیشبرد اهداف جامعه تلقی میگردد بطوری که یکی از مهمترین اهرم اعمال سیاست های اقتصادی و مالی به منظور سازماندهی فعالیت ها و ایجاد تعدیل های لازم در بخش های مختلف اقتصادی که قابلیت استفاده در راه های مختلفی دارد در بودجه مورد توجه است. تحلیل و بررسی وجوه تمایز مالیات قانونی و مالیات شرعی و بیان نقاط اشتراک و افتراقشان چگونگی اجرای هر کدام از آن ها در جامعه و حکومت اسلامی و روشن ساختن جایگاه هر یک در تشکیلات نظام حکومتی با توجه به ادله شرعی بسیار مهم به نظر می رسد. اینکه پرداخت یکی از وجوه شرعی و دینی به عنوان مالیات شرعی، پرداخت وجه دیگری از گردن پرداخت کننده ساقط می گردد یا نه نیاز به تبیین و تدقیق دارد. در اسلام دولت منابع متعدد مالی مانند زکات، خمس، خراج و انفال در اختیار دارد. اگر این مالیات ها تامین کنند نیاز ها نباشد چه کند دولت، این جاست که نوبت می رسد به دو مرحله دیگر، یکی آن که حاکم می تواند مالیات وضع کند، دوم از باب تراحم اهم و مهم، دولت می تواند چیزی وضع کند. تمامی حکومت ها در رسیدن به اهداف حکومتی تنها می توانند از ابزار مالی استمداد گیرند و این موضوع تحقق نمی گیرد الا با مساعدت مردم و پرداخت قسمتی از اموالشان به دولت که آن نیز باید در چهارچوب تعریف شده ای باشد که یا از سوی شریعت تعیین شده یا از سوی حکومت نسبت به افرادی که در آن تعاریف گنجانده می شوند. آنچه که در این تحقیق مورد بررسی قرار می گیرد مقایسه نهاد مالیات در نظام حقوق مالیه عرفی و اسلامی است.

واژگان کلیدی: مالیات عرفی، مالیات اسلامی، وجوه تشابه، وجوه افتراق.

فصل اول : کلیات

۱-۱ مقدمه

مالیات از نیازهای ضروری و اولیه دولت و به گونه‌ای همراه و همزاد آن بوده است. با شکل‌گیری دولت و ایجاد این سازمان سیاسی تأمین نیازمندیهای مالی آن نیز خود به خود به میان آمده است. پر واضح است که اهداف و برنامه‌های دولت، در سایه قدرت و توان مالی تحقق می‌یابد. به عبارتی ساده‌تر می‌توان گفت که توان اجرایی دولت نیز از همین راه تأمین می‌شود. موفقیت اقتصاد دولت بستگی به بالا بودن نسبت سهم مالیات به دیگر منابع دارد. در کشورهای توسعه یافته عمده درآمدهای دولت از مالیات تأمین می‌شود. در حالی که در کشورهای در حال توسعه سهم مالیات مقدار ناچیزی است.

فقه، مسیر زندگی واقعی انسان را که بر اساس مصالح و منافع واقعی و با اقتضای خلق دولت پایه گذاری شده است، ترسیم می‌کند. و بر این پایه است که فقه نیاز به مالیات را همانند دیگر نیازهای ضروری دولت در نظر گرفته و در تمام ابعاد و گوشه‌های وجودی آن کا آرایه دارد. در حکومت اسلامی تشکیلات «بیت المال» پیش بینی شده است تا مردمان، واجبات مالی خود را که دین برعهده آنان نهاده است، به آن جا تحویل دهند. مهم ترین واجبات مالی اسلام، که در آیات و روایات به آنها به روشنی اشاره شده عبارتند از: ۱- زکات. ۲- خمس. ۳- انفال.

افزون بر اینها آنچه که از انفال، اموال مجهول المالک، اموال مصادره، کفارات، نذورات و ... به دست می‌آید، در این خزانه جمع آوری می‌شوند. در فقه اسلام، بحثهای جداگانه‌ای به هر یک اختصاص یافته و به شرح در باره آنها سخن گفته شده است. بر طبق منابع تاریخی، مهمترین درآمدهای بیت المال: زکات، خمس، انفال، جزیه و خراج است. با توجه به گستردگی درآمدهای حاصل از کشاورزی و دامپروری، وجود غنایم جنگی فراوان، وجود اهل ذمه و اجاره زمینهای مفتوحه کشاورزی و نسبت بالای سهم بخش دولتی، بیت المال در آن زمان توانایی تأمین انواع هزینه‌ها را داشت. حجم این درآمدها در برخی سالها گاه به حدی می‌رسید که دولت توان هزینه کردن آن را نداشت و گاه به علت هزینه‌های اضافی، نیاز به وضع مالیات جدید پیدا می‌شد. کمبود در آمد در زمان پیامبر گاه باعث استقراض می‌شد، البته غالباً در همان سال از درآمدهای غنائم یا زکات تأمین می‌شد. در مجموع بر حسب موارد تاریخی، می‌توان ادعا کرد که غیر از خمس، زکات، غنائم، انفال، جزیه، خراج و عوارض گمرکی درآمدهای مالیاتی عمده‌ای وجود نداشته و موارد مشابه زکات اسب

در زمان امیرمؤمنان علیه السلام که به قرائن مختلف از نوع مالیات حکومتی است. بسیار محدود بوده است و سیاست استفاده از فروش انفال نیز چندان قابل توجه نبوده است. البته موارد محدودی از اقطاعات پیامبر صلی الله علیه و آله و واگذاری انفال رسیده است که جنبه درآمدزایی برای دولت نداشته و غالباً جنبه توزیع درآمدی داشته است.

مهمتر از اموال بیت المال، مخارج و هزینه هایی است که دولت اسلامی خود را مکلف به تأمین آنها نموده بود. بر حسب متون دینی و با توجه به مصارف خمس و زکات و دیگر منابع مالی، بیت المال، در موارد زیر مصرف می شده است. ۱- تأمین نیازهای اساسی اقشار نیازمند ۲- تأمین بدهی بدهکاران فقیر، دیه قتل و جنایت کسانی که جانی مشخصی ندارند، جبران خطای قضات. ۳- تأمین هزینه های دفاعی، امنیتی، مثل خرید سلاح، حقوق نظامیان، هزینه تجهیزات و استحکامات. ۴- تأمین حقوق کارکنان دولت، قاضیان، مبلغان و معلمان امور دینی، ناظرین بر بازار کار و کالا، مأموران جمع آوری زکات و اموال دولتی. ۵- تأمین هزینه های فرهنگی. این موارد در متون دینی تصریح شده است.

سوالی که در این فصل به آن پاسخ داده خواهد شد عبارت است از اینکه ماهیت و مبنای مالیات‌های اسلامی و مالیات‌های عرفی چه تفاوت‌ها و شباهت‌هایی دارند؟

۲-۱ بیان مساله

دریافت مالیات توسط دولت، یک اصل و ضرورتی است که حتی در تاریخ اسلام و حکومت اسلامی هم ریشه دارد و با توجه به مبنای شرعی آن هیچ ایرادی نداشته و در دوران حکومت اسلامی به عنوان بخشی از مالیات اسلامی تلقی می‌گردد که باید پرداخت شود و امتناع از پرداخت آن علاوه بر حق الناس، بعد شرعی هم به خود می‌گیرد. مالیات بر حسب تعریف سازمان همکاری و توسعه اقتصادی (OECD) پرداختی است الزامی و بلاعوض. مالیات ممکن است به شخص، موسسه، دارایی و غیره تعلق گیرد. «مالیات» در عرف عبارت است از: وجوهی که مأموران دولت برحسب قانون از صاحبان املاک، اراضی، مستغلات و مانند آن می‌گیرند. مالیات مانند یک نوع هزینه اجتماعی است که آحاد یک ملت در راستای بهره‌وری از امکانات و منابع یک کشور موظفند آن را پرداخت کنند تا توانایی‌های جایگزینی این امکانات و منابع، فراهم شود. مالیات در واقع انتقال بخشی از درآمدهای جامعه به دولت و یا بخشی از سود فعالیت‌های اقتصادی است که نصیب دولت میشود؛ زیرا ابزار و امکانات دست‌یابی به درآمد و سودها را دولت فراهم کرده است. دولت‌ها برای جبران هزینه‌های خدماتی که به شهروندان میدهند، از راه وضع مالیات اقدام

میکنند و البته هدف از وضع مالیات برای اغلب کشورها جبران هزینه نیست، زیرا از راه مالیات، نقدینگی دچار تغییرات میشود که بعد از جبران هزینه، مهمترین عامل وضع مالیات میباشد. هر دولتی از دیرباز برای اداره کشور و تقبل هزینه های آن نیاز به یک سری از درآمدها بوده تا بتواند کشورش را در مسیر معین و به سوی اهداف خود رهنمون سازد که بررسی مسائل مربوط به درآمدها و مخارج دولت و نتایج حاصل از هر یک موضوع مالیه عمومی است. با توجه به اینکه حکومت اسلامی از اهم احکام اسلام و حاکم بر بقیه احکام فرعی است، لذا خداوند متعال برای حکومت، منبع مالی قرار داده که این منابع همان مالیات های شرعی و اسلامی است. مالیات های اسلامی از جمله ابزارهای تعدیل ثروت، مقابله با شکل گیری طبقات، فاصله طبقاتی و رفع نابرابری های اجتماعی است. در اسلام مالیات هایی به نام زکات و خمس وضع شده که خود به خود فواصل طبقاتی را کم میکند. علاوه بر مالیات های اسلامی (مانند: خمس و زکات)، مالیات های دیگری نیز در اسلام وجود دارد که در اختیار حکومت اسلامی می باشند و متناسب با درآمد و دارایی افراد وضع می گردند تا در جهت مصالح جامعه یا حفظ تعادل اجتماعی هزینه شوند. با توجه به پژوهشهای صورت گرفته و بررسی های تطبیقی منابع مختلف به نظر می رسد با توجه به فلسفه تشریح مالیات های اسلامی و حکومتی که در راستای هم تبیین شده است بسترهای لازم در خصوص متمرکز نمودن کلیه مالیات های اسلامی و مالیات های حکومتی در حساب خزانه ضمن جلوگیری از وصول وجوهات به صورت پراکنده و همچنین عدم انباشت وجوهات شرعی در بین مراجع محترم و افراد خاص، عدم شفافیت مصرف آن و توزیع عادلانه درآمدها مقدمات رشد و توسعه کشور اسلامی بیش از پیش برداشته شود. آنچه که در این تحقیق مورد بررسی قرار می گیرد مقایسه تطبیقی نهاد مالیات در نظام حقوق مالیه عرفی و اسلامی است.

۳-۱ سوالات تحقیق

۱- ماهیت و مبنای مالیات های اسلامی و مالیات های عرفی چه تفاوت ها و شباهت هایی دارند؟

۲- آیا نظام مالیات عرفی را می توان جایگزین نظام مالیات اسلامی نمود؟

۳- مصارف مالیات در نظام حقوق مالیه عرفی و اسلامی به چه صورت است؟

۴-۱ فرضیه های تحقیق

۱- مالیات اسلامی مالیاتی عبادی است؛ اما مالیات عرفی به موجب قانون است. مبنای هر دو

نظام مالیاتی ایجاد رفاه، عدالت و رفع فقر در جامعه است.

۲- به نظر می‌رسد نظام مالیاتی عرفی را می‌توان جایگزین نظام مالیاتی اسلامی نمود.

۳- در مالیات اسلامی شخص پرداخت‌کننده جایز است که (با اجازه حاکم شرع یا مرجع تقلید) در مصارف یادشده خرج کند؛ اما در مالیات‌های عرفی، جمع‌آوری مالیات و مصرف آن، جزء اختیارات دولت است.

۱-۵ سوابق تحقیق

محمود عیسوی و حسین بحرینی یزدی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای با عنوان « مبانی نظری و اصول اخذ مالیات در اسلام؛ و جایگاه آن در تشکیل نظام مالیاتی نوین» بیان می‌دارند: امروزه نقش مالیات‌ها در تامین دولت و اجتماع بسیار پررنگ است. این مقاله به روش تحلیلی - توصیفی به این موضوع می‌پردازد که آیا اسلام برای تشکیل و اجرای نظام مالیات ستانی در قالب مالیات‌های شرعی و حکومتی، دارای مبانی نظری و اصول مالیاتی است؟ اگر در نظریات، قانون‌ها، سیاست‌های مالیاتی و نتایج آنها، این مبانی و اصول در شرایط عادی مورد توجه واقع نشوند، یا بین آنها تراحم پیش آید، اقتصاد اسلامی چه نظری دارد؟ براساس یافته‌های تحقیق، از راه مراجعه به متون، عمده‌ترین مبانی نظری، که در عمل دارای آثار بسیاری است، شرکت فقرا و محرومان جامعه در اموال مسلمانان است. برخی از مهم‌ترین این اصول عبارتند از: عدالت، قصد قربت، موافقت با تقوا، و ترکیب بهینه درآمد مالیاتی با سایر درآمدهای دولت اسلامی با گرایش به مالیات کمینه. در صورت نادیده گرفتن آنها در هریک از مراتب چهارگانه «نظر»، «قانون»، «سیاست» و «نتیجه»، مشروعیت، مقبولیت یا آثار مطلوب منظور اسلام و اقتصاد اسلامی از بین می‌رود. این اصول مهم در صورت تعارض با سایر امور خارج از این اصول و مبانی، از جمله کارایی، لازم‌الرعايه هستند.

عیسی بابایی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان « بررسی تطبیقی مالیات‌های اسلامی با مالیات‌های حکومتی» بیان می‌کند: هر دولتی از دیرباز برای اداره کشور و تقبل هزینه‌های آن نیاز به یک سری از درآمدها بوده تا بتواند کشورش را در مسیر معین و به سوی اهداف خود رهنمون سازد که بررسی مسائل مربوط به درآمدها و مخارج دولت و نتایج حاصل از هریک موضوع مالیه عمومی است. با توجه به اینکه حکومت اسلامی از اهم احکام اسلام و حاکم بر بقیه احکام فرعی است، لذا خداوند متعال برای حکومت، منبع مالی قرار داده که این منابع همان مالیات‌های شرعی و اسلامی است. یافته‌ها: خمس و زکات به عنوان مالیات به دولت اسلامی تعلق می‌گیرد و توسط مراجع معظم تقلید به مصرف رسیده و اساساً دست دولت نیست تا دولت از حاصل آنها به اداره جامعه بپردازد اما حاکم اسلامی میتواند زمینه‌های ضمانت اجرای دولتی و حکومتی را فراهم آورده و مکانیزم وصول و

مصرف آن را تغییر دهد.

حسین حقانی زنجانی (۱۳۷۱) در مقاله ای با عنوان « شیوه اخذ مالیات در اسلام » می گوید: تمام لذائذ و طیبات در محدوده رزق از ناحیه خداوند برای انسانها حلال است البته با شرایطی که به برخی از آنها اشاره گردید از جمله شرایط این است که باید خراج و مالیات مقرر در اسلام را بهنگام احراز شرائط آن به حاکم وقت بپردازد و این، باین معنا نیست که حاکم اختیارات مطلقه دارد که بهرنحو و بهر مقداری که مایل باشد و اراده کند از صاحبان زمینها و املاک و ثروتها دریافت دارد بلکه باید مراعات عفو و فضل را در این مورد مراعات کند و در مقام اخذ خراج و مالیات آنها را تازیانه نزند و لباسهای لازم و وسائل مورد نیاز زندگی آنها را از آنها نگیرد مرحوم مجلسی در بحار الأنوار باب ۱۰۷ ج ۱۲۸/۴۱ در تاریخ امیر المؤمنین روایتی از یک مرد از طائفه ثقیف چنین نقل می کند: علی (ع) مرا مأمور کرد که خراج سرزمین بانقیاء (مرحوم ابن ادریس در سرائر ضمن توضیح روایت کلمه بانقیاء را به معنای قادسیه نزدیک کوفه در عراق معنی می کند) را جمع آوری کنم و در حضور مردم این کلمه را به من داد و فرمود دقیقاً خراج آن منطقه را جمع آوری کن و حتی درهمی نیز در اخذ خراج مسامحه نکن ضمناً بهنگام اعزام به محل مأموریت چنین فرمود: ایاک ان تضرب مسلماً او یهودیا او نصرانیا فی درهم خراج او تبیع دابۀ عمل فی درهم فانما امرنا ان نأخذ العفو تو حق نداری هیچ فرد مسلمان یا یهودی یا نصرانی را بهنگام اخذ وجوه مالیاتی و خراج بزنی و یا حیوانات مورد لزوم آنها را در مقابل حتی یک درهم خراج بفروشی و این را بدان که ما مأمور هستیم در برابر مردم عفو را مراعات کنیم.

رقیه شهابی (۱۳۸۷) در مقاله اش با عنوان « حقوق مالیه در اسلام » می گوید: هر نظامی برای برقراری و پایداری خود، دارای برنامه‌هایی خاص است تا استمرار یابد و نظم و امنیت در آن برقرار باشد. این برنامه‌ها، رویکردهایی مختلف را از قبیل قانونگذاری، اجتماعی، نظامی، اجرایی، اقتصادی و... دارا می‌باشد. نظام اسلامی نیز دارای چنین رویکردهایی است و نظام اقتصادی آن از نظر هدف، با واقعیت انسانی از لحاظ خلق و خوی انسان و سرشت و انگیزه‌هایش هماهنگی دارد و در وضع قوانین، روش‌های اقتصادی خود را براساس دید واقعی قرار می‌دهد، نه یک دید خیالی و غیرواقعی. مثلاً گاهی برای رفع نیازهای فقرا و مستمندان، ثروتمند باید مالی را با عنوان عام انفاق بپردازد و از این رهگذر، احتیاجات فقیر برطرف می‌شود؛ ولی از طرف دیگر، گداپرووری نمی‌کند؛ بلکه اگر همین شخص نیازمند، مالی را پس‌انداز کند، باید از قبل همین پس‌انداز خود، دست دیگری را بگیرد و از نظر شرعی، خمس مالش را بپردازد.

محمد مومن قمی (۱۳۸۵) در مقاله ای با عنوان « مالیات در حکومت اسلامی » می گوید: نیازهای

مالی حکومت اسلامی علاوه بر راه های شرعی تامین آن مانند: خمس، زکات و انفال می تواند از طریق وضع مالیات نیز تدارک یابد، زیرا ولی امر در حکومت اسلامی از جانب خداوند بر اموال مردم ولایت دارد و می تواند بر خلاف میل آنان در اموالشان برای حفظ مصالح دین و مردم تصرف کند. برخی روایات نیز گویای این است که امیرالمؤمنین (ع) در دوران حکومت خود مالیات برای اسب های عربی و غیر عربی ژ وضع کرد. از سوی دیگر، روایات مذمت عشر (یک دهم) گیرندگان - که ماموران حکومت های جور در گرفتن مالیات بودند - تنها گویای حرمت این عمل از طرف حکومت های نامشروع قبل از اسلام و بعد از آن است و به هیچ وجه گرفتن مالیات را به طور مطلق تقبیح نمی کند.

۱-۶ جنبه جدید بودن و نوآوری در تحقیق

با توجه به وجود کتب و مقالات متعدد در خصوص نهاد مالیاتی و عدم وجود تحقیقی تحت عنوان مطالعه تطبیقی بین نهاد مالیاتی در عرف و اسلام بر آن شدیم تا تحقیقی تحت این عنوان با بررسی جنبه های گوناگون آن را به رشته تحریر در آوریم. مضاف بر اینکه در این تحقیق ما از روش تحلیلی و کتابخانه ای استفاده کرده و رابطه بین موضوعات را مورد بررسی قرار می دهیم.

۱-۷ اهداف مشخص تحقیق

اهداف علمی:

- بررسی مفهوم مالیات.

- بررسی مفهوم مالیات عرفی و مالیات اسلامی.

- بررسی تفاوت مالیات های اسلامی با مالیات عرفی.

- تبیین انواع مالیات های اسلامی.

- بررسی صفات و شرایط مالیات های اسلامی و مالیات عرفی.

اهداف کاربردی:

- پژوهش حاضر می تواند مورد استفاده موسسات آموزشی و دستگاه های اجرایی مربوطه قرار

گیرد .

- مورد استفاده و بهره برداری محققین ، علما و اندیشمندان حقوق در جهت ارائه راهکارهای

مناسب برای چالش های فراروی موضوع مورد نظر واقع گردد.

- این تحقیق میتواند مورد استفاده و بهره برداری قضات ، وکلاء ، کارشناسان و مشاوران حقوقی

قرار گیرد .

-مورد استفاده و بهره برداری قانونگذار، قوه قضائیه و نهادهای ذیربط قرار گیرد.

۸-۱ ضرورت های انجام تحقیق

اهمیت و نقش مالیات در شریان اقتصاد هر جامعه ای انکار ناپذیر است. در جامعه ای همچون ایران بنا در آمیختگی بارورهای دینی و دستاوردهای نوین نوعا غربی در حوزه نهاد مالیات و نیز با توجه به جنبه اسلامیت نوع حکومت و قوانین آن، شاهد نوعی نابسامانی در درک صحیح قانونگذاران و مجریان و شهروندان و حتی محققان حوزه مالیات در مبنا و ماهیت مالیات اسلامی و مالیات عرفی و قانونی هستیم. این عدم تفاهم نظری در عمل نیز اشکالات زیادی به دنبال داشته است از این رو ضرورت انجام تحقیق به منظور بررسی تا حد امکان کامل در رابطه با موضوع را پژوهشگر ضرورت بخشیده است.

۹-۱ روش تحقیق

برای آن که در موضوع این پژوهش به نتیجه برسیم لازم است کتب، مجلات، مقالات، گزارش های خبری و هر مکتوبی را در این زمینه با شیوه کتابخانه ای مطالعه کنیم و تمامی اطلاعات مربوط به موضوع پژوهش را گردآوری کنیم و پس از ارتباط موضوعی آن ها و مشخص کردن سرفصل های هر قسمت موضوع پس از توصیف و تحلیل مؤلفه ها و مباحث اولیه به پرسشهای تحقیق پاسخ گوئیم و فرضیه های مطرح شده را رد یا اثبات کنیم. از آنجا که شیوه به کارگرفته شده در این پژوهش تحلیلی-توصیفی است از روش، ابزار یا نرم افزار خاصی برای تجزیه و تحلیل داده ها استفاده نمی شود.

۱۰-۱ روش گردآوری اطلاعات

روش گردآوری اطلاعات در این پایان نامه به صورت کتابخانه ای است. در این روش محقق از مهم ترین ابزار خود یعنی فیش برداری استفاده می کند. محقق با مراجعه به همه منابع شناسایی شده از قبل، مطالب مهم و مورد نیاز خود در فیش های تحقیق البته با ذکر دقیق مشخصات منبع مورد استفاده، می نویسد. ابزار جمع آوری اطلاعات در روش کتابخانه ای، همه اسناد چاپی همانند کتاب، دایره المعارف ها، فرهنگ نامه ها، مجلات، روزنامه ها، هفته نامه ها، ماهنامه ها، لغت نامه ها، سالنامه ها، مصاحبه های چاپ شده، پژوهش نامه ها، کتاب های همایش های علمی، متون چاپی نمایه شده در بانک های اطلاعاتی و اینترنت و اینترانت و هر منبعی که به صورت چاپی قابل شناسایی باشد است.

فصل دوم: نهاد مالی دولت اسلامی

۱-۲ مبحث اول: مفهوم مالیات

۱-۱-۱ گفتار اول: مفهوم اقتصادی مالیات

آدام اسمیت^۱ پدر علم اقتصاد در بیان تعریف اقتصادی مالیات، ضمن برشمردن وظایف ویژه‌ای برای دولت می‌گوید که مردم باید هزینه‌های دولت را در انجام آن وظایف بپردازند. از دیدگاه وی وظیفه‌ی دولت حفاظت از جامعه در برابر تهاجم و خشونت‌هایی است که از طرف جوامع دیگر می‌تواند اعمال شود^۲ و مردم باید هزینه‌های اداره‌ی نیروهای انتظامی را چه در زمان جنگ و چه در مواقع صلح بپردازند.^۳ به عبارت دیگر «مالیات عبارت است از هزینه‌ای که شهروندان به خاطر زیست اجتماعی خود در یک جامعه می‌پردازند و در قبال آن زمینه مساعدی را برای بهره‌برداری از تسهیلات و منابع موجود در کشور به دست می‌آورند. بدین ترتیب می‌توان مالیات را گونه‌ای از انتقال درآمد یا دارایی اشخاص حقیقی یا حقوقی به دولت دانست. منطق حاکم بر انتقال دارایی این است که دولت و جامعه نیز به طور مستقیم یا غیرمستقیم سهم عمده‌ای را در ایجاد درآمد یا تضمین دارایی‌های اشخاص ایفا می‌کند»^۴ عده‌ای دیگر تعریف مالیات را چنین بیان می‌کند: «مالیات را مبلغی می‌دانند که دولت براساس قانون از اشخاص و موسسات به منظور تقویت مالی حکومت و تأمین مخارج و هزینه‌های عمومی دریافت می‌کند»^۵.

^۱-Adam Smith.

^۲-Smith, Adam; An Inquiry into the Nature and Causes Of the Wealth of Nations; edited by R.H. Campbell and A.S. Skinner; Clarendon Press; 1976; Book V; Volume I.

^۳-وظیفه‌ی دوم دولت حمایت از افراد جامعه در برابر بی‌عدالتی‌هایی است که از سایر افراد سر می‌زند. دولت وظیفه دارد عدالت را در جامعه حاکم سازد. وظیفه‌ی سوم دولت نیز ارائه خدمات عمومی و اداره‌ی دولت و دستگاه‌های اداری لازم برای انجام امور دفاع و برقراری عدالت است. (دفتر بررسی‌های اقتصادی. "مالیات؛ مروری بر ادبیات و سیری در مفاهیم"، ص ۲۳-۲۵)

^۴- گرجی از ندریانی، علی اکبر، مبانی حقوق عمومی، تهران، جنگل، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۹، ص ۱۸۹.

^۵-عرب مازار، علی اکبر، مروری کوتاه بر پاره‌ای مفاهیم و نظارت مالیاتی، فصلنامه مالیات، دوره دوم، ش ۱، تابستان ۱۳۷۶، ص ۷۴.